

Ebû İshak eş-Şirâzî'nin *el-Mühezzebe* adlı eserinin sistematiğini takip etmiş, mezhepte mevcut görüşler arasında tercihte bulunurken Nevevî'nin *el-Minhâc* ile *el-Mecmû'*daki ve hocası Takıyyüddin es-Sübkî'nin *et-Tekmile*'deki görüşlerini esas almıştır. Kendisi de eserin girişinde, Şâfiî fıkhnı ihtisar ederken mezhebin Râfiî ve Nevevî tarafından sahih kabul edilen görüşlerini aldığını, ihtilâf halinde ise Nevevî'nin görüşünü tercih ettiğini belirtir. Bu yönüyle *el-Mecmû'*un bir nevi indeks sayılan eser birkaç defa neşredilmiş (Mekke 1315/1897; Kahire 1345/1926, 1357/1939; nşr. Sâlih Müezzîn – Muhammed Gıyâs es-Sabbâğ, Dimaşk 1980; nşr. Abdullâh b. İbrâhîm el-Ensârî, Devha 1402/1982) ve Nuh Ha Mim Keller tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (*Reliance of the Traveller*, Evanston 1994 [Arapça metinle birlikte]). *Umdetü's-sâlik*'e Seyyid Ömer Berekat b. Muhammed el-Bikâî tarafından *Feyzü'llâhi'l-Mâlik fî halli elfâzi 'Umdetü's-sâlik ve 'Uddetü'n-nâsik* adıyla iki ciltlik bir şerh yazılmıştır (Kahire 1321, 1372/1953). Bu şerhin girişinde, *'Umdetü's-sâlik*'e daha önce Cevherî'nin güzel bir şerh yazdığı ve Melîbar'da yayımlanan bu eserin fâhiş baskı hatalarıyla dolu olduğu kaydedilerek yeni bir şerhe duyulan ihtiyaç dile getirilir. *'Umdetü's-sâlik*'e Muhammed ez-Zührî el-Gamrâvî de *Envârü'l-mesâlik* adıyla bir şerh yazmıştır (Kahire 1367; nşr. Yûsuf Ali Bûdeyvi, Dimaşk 1413/1993). 2. *es-Sirâc fî nüketi'l-Minhâc*. Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserinin şerhi olup bir nüshası Dublin'de Chester Beatty Library'de (nr. 3241) diğer bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Feyzullah Efendi, nr. 709) kayıtlıdır. 3. *Teshîlül-hidâye ve tahşîlül-Kifâye*. İbnü'r-Rif'a'nın Ebû İshak eş-Şirâzî'ye ait *et-Tenbih'e Kifâyetü'n-nebih* adıyla yazdığı şerhin muhtasarıdır. Eserin Chester Beatty Library'de (nr. 3193) ve Âsafiye Kütüphanesi'nde (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 104) yazma nüshaları bulunmaktadır. 4. *et-Tevşîhu'l-müzehebe fî taşhîhi'l-Mühezzebe*. Şirâzî'nin *el-Mühezzebe*'i üzerine yapılmış bir çalışmadır. Yazma nüshası Kahire'de Dârü'l-kütübî'l-Misriyye ile (Ziriklî, I, 200) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 1132) mevcuttur. Kaynaklarda ayrıca Ebû İshak eş-Şirâzî'nin *et-Tenbih*'ini ihtisar ettiği *Nüketü (Tehzîbü)'t-Tenbih* adlı bir eserden ve telifini tamamlayamadığı başka eserlerinin bulunduğu söz edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nakib el-Misrî, *'Umdetü's-sâlik ve 'Umdetü'n-nâsik* (Muhammed ez-Zührî el-Gamrâvî, *Envârü'l-mesâlik* [nşr. Yûsuf Ali Bûdeyvi] içinde), Dimaşk 1413/1993, s. 9-11; a.e.: *Reliance of the Traveller* (nşr. ve trc. Nuh Ha Mim Keller), Evanston 1994, s. 1036-1037; ayrıca bk. neşredenin önsözü ve dipnotu, s. VII-IX; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 514-515; İbnü'l-Mülâkkin, *el-'İkdü'l-müzehebe fî tabakâti hameleti'l-mezhebe* (nşr. Eymen Nasr el-Ezherî – Seyyid Mühennâ), Beyrut 1417/1997, s. 406; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Ali Muhammed Ömer), II, 155-156; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, I, 239-240; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1929, XI, 101; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 434; *Keşfü'z-zunûn*, I, 491; II, 1498; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 213-214; Muhammed ez-Zührî el-Gamrâvî, *Envârü'l-mesâlik* (nşr. Yûsuf Ali Bûdeyvi), Dimaşk 1413/1993, s. 9-11; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-8; Ahlwardt, *Verzeichniss*, IV, 65; X, 383; Serkis, *Mu'cem*, I, 269, 552; Brockelmann, *GAL*, I, 485; *Suppl.*, II, 104; *İzâhu'l-meknûn*, I, 281; II, 121, 609, 677; Seyyid Ömer Berekat b. Muhammed el-Bikâî, *Feyzü'llâhi'l-Mâlik*, Kahire 1372/1953, I, 2-3; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1955, I, 78, 102; Sezgin, *GAS*, I, 138; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 200.

SAFFET KÖSE

İBNÜ'n-NAKKÂŞ

(ابن النكاش)

Ebû Ümâme Şemsüddîn
Muhammed b. Ali b. Abdilvâhid
el-Mağribî el-Misrî
(ö. 763/1362)

Şâfiî fakihî.

Safedî'nin Dimaşk'ta bizzat kendisinden duyduğuna göre 720 yılı Receb ayında (Ağustos 1320) dünyaya geldi (*A'yânü'l-âşır*, III, 98; İbn Kâdî Şühbe, III, 131). İbn Hacer bu tarihi verirken 723 (1323) veya 725 yılında doğduğuna dair iki rivayeti de kaydeder (*ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 71, 72). Bu rivayetlerden ilkinin İbnü'l-İrâkî (*ez-Zeyl 'ale'l-İber*, I, 90), diğerini ise İbnü'n-Nakkâş'la Dimaşk'ta görüşen İbn Râfi' naklede (*Vefeyât*, II, 249). Fas asıllı olup burada yaşayan Dükkâle (Dekkâle) kabilesi ve aynı adı taşıyan yerleşim merkezinden dolayı Dükkâlî nisbesiyle de anılan İbnü'n-Nakkâş Kahire'de öğrenim gördü. Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin *el-Hâvî's-sağîr* adlı eserini Mısır bölgesinde ilk defa kendisinin ezberlediğini söyledi. Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Ensârî ve Takıyyüddin es-Sübkî'den fıkıh, Burhâneddin er-Reşîd'den kıraat, Muhibbüddin İbnü's-Sâîğ ve Ebû

Hayyân el-Endelüsî'den Arapça okudu. Özellikle fıkıh, tefsir, Arap dili ve edebiyatı alanlarında adını duyurdu, vaazlarıyla tanındı. Başta Ezher ve Aslem camileriyle Ümmü Ânûk (Ânûkiyye) Hankahı olmak üzere birçok medresede ders verdi. 755'te (1354) Dimaşk, Hama ve Kudüs'e gitti; buralarda ulemâ ve yöneticilerden büyük saygı gördü. Özellikle Memlûk Hükümdarı Muhammed b. Kalavun'un oğlu el-Melikü'n-Nâsır Hasan'ın iltifatına mazhar oldu. Sultanın 762 (1361) yılında öldürülmesinden sonra, ehl-i zimme hakkında Şâfiî mezhebine aykırı olarak verdiği fetva sebebiyle, daha önce Hâkim Camii'nin bitiştiğindeki evini yıktırdığı için araları iyi olmayan Şâfiî âlimi Kutbüddin el-Hirmâs'ın şiddetli tenkitlerine mâruz kaldı. Bunun üzerine Şâfiî kadılıkudatı İzzeddin İbn Cemâa tarafından akdedilen mecliste sorgulanarak fetva vermekten men edildi. Daha sonra münzevi bir hayat yaşadı ve 13 Rebîülevvel 763 (10 Ocak 1362) tarihinde Kahire'de vefat etti.

İbnü'n-Nakkâş'ın devrindeki âlimleri, Hz. Peygamber'i ve mezhep imamı Şâfiî'yi bir tarafa bırakıp mezhep fıkhnının temel metinlerinden bazılarını yazan Râfiî ve Nevevî gibi âlimlere tâbi olmaları sebebiyle kınaması (İbn Kâdî Şühbe, III, 132; İbn Hacer, IV, 73) onun mukallit bir âlim olmadığını göstermekte, kaynaklarda daha önce kaleme alınan hiçbir eserden faydalanmadan bir tefsir yazdığının kaydedilmesi de bunu teyit etmektedir. İbnü'n-Nakkâş, kendi dönemindeki çeşitli siyasi ve içtimai sebepler yanında özellikle yönetimde nüfuzlarının artmasına bir tepki olarak gayri müslimlere uygulanan sert hükümleri destekleyen risâlesi münasebetiyle de kaynaklarda sıkça anılmaktadır.

Eserleri. 1. *İhkâmü'l-ahkâmî's-şâdire beyne şefeteyyi seyyidi'l-enâm*. Cemââli'nin, Buhârî ve Müslim'in *eş-Şahîh*'lerindeki ahkâm hadislerini derlediği *'Umdetü'l-ahkâm* adlı eserinin tekmilesi mahiyetinde olup Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, Dârekutnî, İbn Ebû Şeybe, Esrem, İbn Hibbân ve Humeydî'nin hadise dair eserlerinden faydalanılarak kaleme alınmıştır. Mekke Câmiatü Ümmi'l-kurâ'da Bedvî Abdüssamed Tâhir tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanan eseri (1406/1986) ayrıca Rif'at Fevzî Abdülmuttalib yayımlamıştır (Kahire 1409/1989). İbnü'n-Nakkâş *'Umdetü'l-ahkâm*'a sekiz ciltlik bir şerh yazdığını da

belirtmektedir (Safedî, III, 98). 2. *el-Mezemme fi'sti'mâli ehli'z-zimme*. Müellif, 759 (1358) yılında kaleme aldığı risâlesinde devlet yönetiminde zimmîlere görev verilmemesini istemiş, bu görüşüne bir kısım âyet ve hadisler yanında çeşitli dönemlerde bazı halifelerin uygulamalarını delil göstermiştir (konuyla ilgili görüşler için bk. *DîA*, XIII, 421-422). Bu arada zimmîlerle ilgili diğer bazı hüküm ve uygulamalara da temas eden İbnü'n-Nakkâs, Şâfiî müctehidi ve Kâdilkudât Takıyyüddin İbn Dakikül'îd'in gayri müslimlere ait eski kiliselerin yıktırılmayacağına dair fetvasını tenkit etmiştir (*JA*, XVIII [1851], s. 489-490). Dârü'l-kütübü'l-Mısriyye'de bir nüshası bulunan *el-Mezemme* (Tarih, nr. 3952) M. Belin tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (bk. bibl.).

İbn Mâlik et-Tâî'nin *el-Elfiyye*, *Teshîlül'l-fevâ'id*, *el-'Umde* ve *el-Kâfiye* gibi eserlerini şerheden İbnü'n-Nakkâs'ın ayrıca Râfiî'ye ait *eş-Şerhu'l-kebîr*'in (*Fet-hu'l-fazîz*) hadislerini *Ümniyyetü'l-el-ma'î fi ehâdiş-i'r-Râfiî* adıyla tahrîc ettiği, fıkha dair *Kitâbü'n-Nezâ'ir ve'l-furûk* adlı bir eser yazdığı kaydedilir. Kaynaklarda adı geçen *es-Sâbıkü'l-lâhik* adlı tefsiri de yukarıda işaret edilen eseri olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *A'yânü'l-âşır* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1410/1990, III, 97-99; İbn Râfiî, *Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas – Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, II, 248-249; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 292; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas), Beyrut 1409/1989, I, 90-91; Makrizî, *el-Hüta'*, II, 76, 279; a.mlf., *es-Sülûk*, VII, 79; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, III, 131-132; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 71-74, 243-254; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, XI, 13-14; a.mlf., *ed-Delîlû's-Şâfi'î 'le'l-Menhell's-şâfi* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Hâncî), II, 661; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zuhûr*, I/1, s. 589; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfesssîn*, II, 200-202; *Keşfü'z-zunûn*, I, 153, 407, 440; II, 973, 1170, 1258, 1369; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 198; Şevkânî, *el-Bedrû't-tâli'*, II, 211-212; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 95-96; A. Fattal, *Le statut légal des non-musulmans en pays d'Islam*, Beyrouth 1958, s. 83, 110, 238, 280; Kâsım Abdüh Kâsım, *Ehlü'z-zimme fi Mısri'l-'uşûri'l-vüştâ*, Kahire 1979, s. 18, 85, 217; Bat Ye'or, *The dhimmi*, London 1985, s. 185, 193-194, 207; "Fetoua relatif à la condition des zimmis et particulièrement des chrétiens en pays musulmans, depuis l'établissement de l'Islamisme jusqu'au milieu du VIIIe siècle de l'hégire" (trc. M. Belin), *JA*, 4e série, XVIII (1851), s. 417-516; XIX (1852), s. 97-140; "İbn Nakkaş", *DMBİ*, V, 56-57; Ahmet Özel, "Gayri Müslim", *DîA*, XIII, 421-422.

AHMET ÖZEL

İBNÜ'n-NÂZİM

(ابن النازم)

Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed
b. Muhammed b. Abdillâh
b. Mâlik ed-Dimaşki eş-Şâfiî
(ö. 686/1287)

Nahiv ve belâgat âlimi.

640 (1242) yılı civarında Dimaşk'ta doğdu. Dil âlimi Cemâleddin İbn Mâlik et-Tâî'nin oğludur. Babasının *el-Hulâsa (el-Elfiyye)* adıyla tanınan eserini şerhedenler arasında yer aldığından onun bu şerhini diğerlerinden ayırmak için kaynaklarda "Şerhu'bnî'n-nâzım", "Şerhu'bnî'l-muşannif" ifadeleri kullanılmış, bu sebeple de İbnü'n-Nâzım adıyla şöret bulmuştur. Aslen Endülü'sün Ceyyân (Jean) şehrinde olan babası, Endülü's'te baş gösteren karışıklıklar sırasında Doğu'ya hicret eden diğer bazı âlimler gibi Dimaşk'a gidip yerleşmişti. İbnü'n-Nâzım burada babasından dil, edebiyat ve özellikle nahiv, lugat, mantık dersleri okudu. Fıkıh ve fıkıh usulü ile diğer ilimleri çeşitli hocalardan tahsil etti. Bilhassa nahiv, belâgat ilimleri, aruz ve mantık alanlarında temayüz eden İbnü'n-Nâzım, babasıyla aralarında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden Ba'lebek'e giderek bir süre orada ders verdi. Babasının 672'de (1273-74) vefatından sonra Dimaşk'a davet edildi. Hayatının sonuna kadar ders okutup eser yazmakla uğraştı. Başkadî Bedreddin İbn Cemâa ile fıkıh ve kadî Kemâleddin İbnü'z-Zemlânî onun burada yetiştirdiği öğrencilerindendir. Dimaşk'ta vefat eden İbnü'n-Nâzım Bâbüssagîr Mezarlığı'na defnedildi. İbnü'n-Nâzım, derin Arapça bilgisini babasının eserlerine şerh yazmaya hasrettiği için eleştirilmiştir. Manzum metinlere şerh yazdığı halde şairlik yönü yoktur.

Eserleri. 1. *ed-Dürretü'l-muğiyye fi şerhi'l-Elfiyye*. Babasının Arap gramerine dair manzum eserinin şerhidir. Daha sonra yazılan şerhlerin vazgeçilmez kaynağı olan eserde şârihin geniş kültürü, ilmi güvenilirliği, alıntılardaki dikkati, keskin zekâsı, cedel yeteneği ve zaman zaman babasına yönelttiği sert eleştirileri dikkat çeker. Muhammed b. Ebû Bekir b. Cemâa, Abdülkâdir b. Ebû'l-Kâsım el-Abbâdî el-Mekkî, Zekeriyâ el-Ensârî (*ed-Dürretü's-sâniye*) ve Şehâbeddin Ahmed b. Kâsım el-Abbâdî esere birer hâşiye yazmışlardır. Âgâ Seyyid Muhammed b. Ali el-Müsevî de şerhte geçen örnekleri (şevâhid) açıklayan bir eser kaleme almıştır (eserle-

rin yazmaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 360; *Suppl.*, I, 522). 2. *ed-Dürretü'l-muğiyye'yi Hayret Mehmed Efendi Elfiye Ter-cümesi* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 6532). İlk defa Bulak'ta basılan (1303) şerhin daha sonra Beyrut (1312/1894) ve Kahire (1342/1924) baskıları yapılmış ve Abdülhamîd es-Seyyid Muhammed Abdülhamîd tarafından ilmî neşri gerçekleştirilmiştir (Beyrut, ts.). 2. *el-Mişbâh fi'htisâri'l-Miftâh*. Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm*'unun belâgata dair olan üçüncü bölümünün ihtisarıdır. Müellif, eseri hazırlarken Sekkâkî'nin dayandığı Abdülkâhir el-Cürcânî ve Zemahşerî gibi eski kaynaklara başvurmamıştır. Bununla birlikte belâgatı Sekkâkî'nin bu ilme soktuğu mantık, felsefe ve kelâma dayalı muğlak taksim ve karışıklıklardan arındırarak, fesahat ve belâgat bölümünü onun aksine başa almıştır. Sekkâkî'ye uyararak bed'î ilmini bir yandan meânî ve beyân tâbi bir disiplin sayarken ona ilk defa "ilmül-bed'î" adını vermek suretiyle belâgat ilimlerinin meânî, beyân ve bed'î olmak üzere üç disiplini kapsadığına dair geleneğin öncüsü olmuştur. Ayrıca meânî ilminde itnâba tetmîm ve tezyîl türlerini de ekleyerek kendisinden sonraki belâgat âlimlerine itnâbın türlerini çoğaltması yolunda öncülük etmiştir. İhtisarın aslından ayrılan en önemli özelliklerden biri de bed'î türlerini arttırmış olmasıdır. *Miftâhu'l-'ulûm*'daki yirmi altı bed'î çeşidine karşılık *el-Mişbâh*'ta elli dört tür yer alır. Bunda, Şerefeddin Ahmed et-Tifâşî ve İbn Ebû'l-İsba' el-Mısri gibi çağdaş âlimlerin eserlerinde 100'ü aşan bed'î türünden söz etmelerinin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada İbnü'n-Nâzım'ın zaman zaman Sekkâkî'nin ifadesindeki maksadı tam anlayamayarak yanlışlığa düştüğü görülmektedir. Eser Hüsnî Abdülcelîl tarafından *el-Mişbâh fi'l-me'ânî ve'l-be-yân ve'l-bed'î* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1988, 1989; ayrıca bk. Şevkî Dayf, s. 315-316; Abdülazîz Atîk, s. 298-299). 3. *Şerhu Lâmiyyeti'l-ef'âl (el-Miftâh fi ebniyeti'l-ef'âl)*. Cemâleddin İbn Mâlik'in manzumesinin şerhi olan eseri Muhammed Hasan Muhammed Yûsuf (Kahire 1983) ve Muhammed Edîb Abdülvâhid neşretmiştir (Beyrut 1991). 4. *Şerhu Mülhâti'l-irâb*. Harîrî'nin Arap gramerine dair eserinin şerhi olup Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Hafsi el-Murâdî el-Makdisî ve Celâleddin es-Süyûtî tarafından üzerine hâşiye yazılmıştır (şerh ve hâşiyelerinin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 328; *Suppl.*, I, 488).